

МЕЖДУ ДУНАВА И МАРИЦА – ЛИТЕРАТУРНО ПЪТЕШЕСТВИЕ С ФЕЛИКС КАНИЦ В ДНЕСНА БЪЛГАРИЯ

ЕЛИАС КАНЕТИ И РУСЧУК – ГРАДЪТ НА СПАСЕНИТЕ ЕЗИЦИ ЕСЕ

Автор: маг. Жасмин Дегенехарт, Залцбургски университет
Научен ръководител: проф. д.ф.н. Любка Липчева-Пранджева

Всичко, което по-късно преживях, вече се бе случило някога в Русчук. Там останалият свят се наричаше Европа и когато някой тръгваше нагоре по Дунав за Виена, казваха, че пътува за Европа...

Червен е езикът на Канети. Червен е килимът, по който тайният любовник на бавачката му преминава всеки ден. Или поне докато родителите му не забелязват тази любовна връзка и не изпращат девойката обратно в дома ѝ. Тя е още почти дете. Любовникът също. С неговото изчезване изчезва и опасността да му бъде отрязан езикът. Канети обаче продължава да пази желязно мълчание – цели 10 години.

Мълчанието му осигурява преди всичко възможността да говори.

Говорене в един многоезичен град, в който – за малкия това е съвсем естествено – във всеки квартал се говори различен език. Турците, циганите, шпаниолите, българите... На немски говорят възрастните родители. Това е техният общ език, езикът на връзката им. Когато бащата умира, Канети може да излезе на по-преден план. Сега той учи от майка си немски и той говори с нея на немски.

Немският ще остане за него езикът на интимната, духовна връзка с майката; езикът на любимия му град, центъра на Хабсбургската империя; езикът на самостоятелното мислене, на скъсаната пъпна връв с всичко, което е било; езикът, позволил още на предците му да гледат нагоре по Дунава към Виена, надявайки се на търговски връзки; носталгичният език на родителите му, които всеки ден, отново и отново, копнеят по общото им време в театрите на Виена.

Един ден Канети ще мисли само на немски. Роден през 1905 г. в Княжество България, през 1913 г. той заминава за Виена. През целия си живот се смята за австрийски писател и това не се променя въпреки многобройните му премествания в Англия, Германия и Швейцария.

Да бъде писател – това е неговата мечта. Открай време.

Като дете едва дочаква да го въведат в света на буквите. Лаурика, неговата братовчедка и приятелка, вече можела да чете; тя го дразнела, като криела от него тетрадките си, докато един ден, в пристъп на гняв, гледайки я спокойно в очите, той приближил до нея с брадва в ръка с думите: „Ей сега ще убия Лаурика.“, „Ей сега ще убия Лаурика.“... Предизвикал истински скандал. След този инцидент, за който жестоко е наказан, майка му му обещава, че ще го научи да чете и пише, още преди да е тръгнал на училище.

Бъди човек – винаги.

Не пречи на човека да си остане човек.

Някъде от тази случка нататък, която не успява съвсем да съсипе искреното му отношение към Лаурика, но го променя задълго, Канети разбира колко чуплива и беззащитна е човешката същност. Това прозрение ще го съпътства и ще напомня за себе си много често през целия 20 век.

Но да се върнем в детството, откъдето започва всичко: Русчук.

Пъстрата смесица от български, шпаньолски, немски, турски, цигански, арменски, гръцки и еврейски език гъмжи покрай ушите на Канети. Същност на Елиас. Така е наричан като бебе и като малко дете – името на пророка от Библията, но и името на дядото, което той трябва да продължи напред във фамилията.

Дядо му – изключителен човек. Много властен и с ясни представи за бъдещето на семейството. Дали след време все пак се е изплашил, като се сетил за проклятието, с което е изпратил сина си за Манчестър? Заради това ли малкият Елиас, изпаднал внезапно в треска, продължила седмици наред, оздравява едва след преждевременното завръщане на баща му в България? И как ли преди всичко се отнася това проклятие към ранната смърт на бащата, настъпила, когато вече цялото семейство живее в Манчестър?

И двамата родители играят важна роля в живота на Елиас Канети. От майка си научава писането и четенето, а от баща си изисква цялата му обич – при един нелеп инцидент, при който съдбата сякаш го настига и му напомня за намерението му с брадвата, той пада във вряла вода. Едва преживява изгарянията си, седмици наред прекарва на легло и крещи за баща си, който по това време подготвя емиграцията им в Англия. Едва когато бащата се връща и сяда до леглото му, Елиас се успокоява и малкото му тяло започва постепенно да се изцелява. Чак до съзряването си Канети – Канети е вече името – си спомня осезателно за душевните болки от това време, за продължителния копнеж по баща си; физическите са отдавна забравени и тях почти не ги помни.

По-късно често и с охота ще си спомня за румънския и българския. Румънският е люлчиният му език. Как точно функционира този механизъм на паметта, е загадка както за него, така и за нас, но във всеки случай за писателя румънският става език, който буди силни чувства и спомени от детството. На български пък научава всякакви балкански приказки – скрити под завивката, детегледачките, самите те все още в детска възраст, разказват на себе си и на малкия Канети вълшебни приказки и приказки за животни, истории за вълци в гората.

Канети слуша и истински истории от едно време – например как дядо му (по майчина линия) благодарение на познанията си по гръцки език разбрал за намеренията на двама мъже да убият един търговец в кабината му. Незабавно съобщил на капитана за тази планирана жестокост и съдбата на търговеца взела друг обрат.

Всички добри търговци говорели по няколко езика – как иначе ще си правят сделките?

Заобиколен от звученето на седем различни езика, Канети възприемал интернационалното живеене от самото начало като нещо естествено и дори животоспасяващо. Елиас е още висок колкото многобройните чували с какао, зърно и други лакомства в склада. Малката му ръчичка бъркала в чувалите, опипвала всяко зрънце и го връщала обратно в торбата.

Една вечер не го изпращат да спи. Ще идва кометата. Навън не се стъмва. Всички – цялата фамилия – са в градината. Навярно е била Халеевата комета, която на 20 април 1910 г. можело да се наблюдава с просто око и която превърнала нощта в ден. Най-вълнуващото за Канети е, че не го пращат да си ляга, а му позволяват да остане буден.

Друг един път целият град като че ли е лумнал в пламъци и дим, готов да експлодира в колективен изблик на радост. Поне за малкия Канети преживяването е такова – успява да се измъкне навън от къщата и навсякъде по улиците среща развълнувани хора, тичащи към огромен огън. Запалила се е една къща и крадци я разграбват. Забелязали го в тълпата, бавачките качват малкия Канети на раменете си и го отнасят със себе си. Толкова много възрастни, които щъкат около него, толкова много други деца, които също са навън, а между тях и малкият му брат, който му разяснява, че е най-големият син в семейството и заради това носи част от семейната гордост.

Малко, будно момче, изложено на безброй впечатления, езици, страни и градове, както и на различни начини на живот.

В Русчук, града на своето детство, писателят за пръв път научава за любовта, която може да убива. След един нелеп инцидент научава за болката, която може да те ослепи, а по-късно и за болестта, с която трябва да се пребориш. Разбира за силата на волята, към която пък трябва да приучиш другите, за Халеевата комета, която дори може да размести деня и нощта... Научава всичко, което ти трябва, за да бъдеш пълноценен човек и творец, при това го научава на множество езици едновременно. По-късно немският, езикът, осигурил му духовното общуване с майката, ще се превърне в език на неговото литературно творчество. Един късен „майчин език“, съхранил и спасил така цялата пъстра опитност на многоезичното детство в българския Русчук.

Почти цял век имахме честта да го познаваме, през 1994 г. той ни напусна.

Използвана литература

Canetti 2014: Canetti, E. Die gerettete Zunge. Geschichte einer Jugend. 2014 [1979], 35. Auflage. Frankfurt am Main: Fischer Verlag.

Stratiev 2007: Stratiev, L. Wiener Impressionen. Auf den Spuren bulgarischer Geschichte in Wien. 2007. Verband Wiener Volksbildung (=Edition Volkshochschule). „agensketterl“ Druckerei: Mauerbach.

Göbel 2005: Göbel, H.Elias Canetti. (=rowohlts monographien). Hrsg. Müller, W.; Naumann, U. 2005. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.

Petersen 1990: Petersen, C.: Elias Canetti. (=Köpfe des 20. Jahrhunderts, Bd 114). 1990. Berlin: Colloquium Verlag.

Montaigne 2016: Montaigne, Essais. 2016 [1969]. Stuttgart: Reclam Verlag.